

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2017, tom 46, s. 41–55
<https://doi.org/10.7163/SOW.46.3>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Rola lidera lokalnego w generowaniu kapitału społecznego – studium przypadku z gminy Jeżewo

The role of local leaders in generating social capital – the case study of Jeżewo commune

**Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK • Jadwiga BIEGAŃSKA
Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA**

Uniwersytet Mikołaja Kopernika
Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń
jchodkow@umk.pl • jadwigab@umk.pl • grzelak@umk.pl

Zarys treści: Celem artykułu jest określenie roli lidera lokalnego w generowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Analizę przeprowadzono na podstawie studium przypadku z gminy Jeżewo (powiat świecki, województwo kujawsko-pomorskie). W opracowaniu podjęto próbę znalezienia odpowiedzi na następujące pytania: Jakie cechy osobowościowe i uwarunkowania społeczne decydują o możliwości zostania lokalnym liderem? Jakie inicjatywy mogą być podstawą do budowania kapitału społecznego na wsi? Jaka jest rola lidera w generowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich? Ze względu na specyfikę podjętego problemu postępowanie badawcze wymagało stosowania technik jakościowych. Za najważniejsze uznano metodę studium przypadku i wywiadu pogłębionego. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że rola lokalnego lidera w kreowaniu kapitału społecznego przejawia się w aktywizowaniu społeczeństwa poprzez inicjowanie i moderowanie różnorodnych przedsięwzięć integrujących społeczność lokalną, intensyfikujących relacje i budujących tożsamość lokalną. Jak wynika z badań, osiã tych oddolnych projektów mogą być wspólne pasje i zainteresowania.

Słowa kluczowe: obszar wiejskie, lokalny lider, kapitał społeczny.

Wprowadzenie

W całej Unii Europejskiej obszary wiejskie w większości należą do tych, które wymagają interwencji (Feltynowski i in. 2015; Bański i Mazur 2016; Biegańska i in. 2017, Dymitrow i in. 2017). Taka sytuacja jest w dużej mierze rezultatem ukształtowanych struktur społeczno-gospodarczych, które same z siebie nie są w stanie podtrzymać długotrwałego i intensywnego rozwoju (Skubiak 2013). Choć w zależności od położenia geograficznego wsi, regionalne i lokalne uwarunkowania rozwoju, charakter struktur społecznych i gospodarczych, zakres, tempo i kierunki przemian są różne (Wójcik 2010; Czapiewska 2011), to jednak obszary wiejskie – w przeciwieństwie do miast – zwykle są wskazywane jako miejsca o gorszych warunkach życia (Szymańska i Biegań-

ska 2012; Biegańska i Szymańska 2013) i słabszym poziomie organizacji mieszkańców (Szymczak 2005).

Współcześnie zachodzące przeobrażenia w rozwoju społeczno-gospodarczym wsi, które mogą nadać nowy, korzystniejszy kierunek rozwoju, należy rozpatrywać zarówno w perspektywie lokalnej, jak i regionalnej. W każdej z nich o potencjale poszczególnych jednostek terytorialnych decyduje szereg czynników. Z jednej strony są to tzw. czynniki endogeniczne, tj. kapitał ludzki, kapitał społeczny, potencjał i struktura gospodarki, zasoby środowiska przyrodniczego, zagospodarowanie infrastrukturalne, jakość i poziom życia mieszkańców, instytucje i organizacje lokalne. Z drugiej strony, żadna jednostka terytorialna nie funkcjonuje w oderwaniu od świata zewnętrznego, stąd obok czynników endogenicznych (wewnętrznych) o rozwoju decyduje także szereg czynników egzogenicznych: społeczno-kulturowych, ekonomicznych i instytucjonalnych (Bagdziński 1994; Parysek 2004; Grosse 2007; Hausner 2008; Chodkowska-Miszczuk i Szymańska 2011; Biczkowski 2013). Mając świadomość złożoności uwarunkowań rozwoju, wielu ekonomistów podkreśla, że w dobie procesów integracji i globalizacji na pierwsze miejsce – spośród wyżej wymienionych – w walce o sukces gospodarczy wysuwa się niewątpliwie kapitał społeczny (Będzik 2008).

Pojęcie kapitału społecznego zostało po raz pierwszy użyte na początku XX w. przez Lydę J. Hanifan w odniesieniu do wsi. Argumentowała ona wtedy, że współpraca sąsiedzka poprzez zmniejszenie kosztów ułatwia wytwarzanie dóbr i generowanie dochodów (Hanifan 1916). Do dyskursu naukowego pojęcie kapitału społecznego wprowadzili w latach 80. XX w. socjolog James Coleman i politolog Robert Putnam. Ten ostatni w swojej sztandarowej publikacji *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, za kapitał społeczny przyjmował cechy organizacji społecznych, takie jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które wytwarzają efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty (Putnam 1995, 2008). Warto tutaj uzupełnić, że rozpatrywał on również kapitał społeczny głównie w odniesieniu do dużych grup społecznych. To z kolei wynikało z faktu, iż większe struktury społeczne są słabsze z jednej strony, z drugiej zaś mają niewątpliwie większy wpływ na pojmowany bardziej globalnie wzrost gospodarczy. Francis Fukuyama (1999), politolog i ekonomista, definiował kapitał społeczny bardzo podobnie. Uważał, że jest to zestaw nieformalnych wartości i norm etycznych wspólnych dla członków określonej grupy, który umożliwia im skuteczne działanie. Zwracał jednak uwagę na fakt, że kapitał społeczny może być atrybutem jedynie trwałych systemów politycznych i prawnych. W aspekcie gospodarczym zdaniem F. Fukuyamy wysoki poziom kapitału społecznego łączy się z funkcjonowaniem zdrowego państwa obywatelskiego, a także tworzeniem grup pośrednich pomiędzy państwem i rodziną, z kolei niski poziom kapitału społecznego prowadzić może do obniżania rozwoju gospodarczego. J. Coleman (1990, za: Trutkowski i Mandes 2005) postrzegał natomiast kapitał społeczny jako atrybut małych grup, w których nawiązywane są silne relacje. Ludzie – zdaniem J. Colemana – łączą się w grupy, aby zrealizować wspólne cele, zaś kapitał społeczny tworzy się jako wartość dodana tej działalności. W rezultacie kapitał społeczny nie jest tworzony świadomie. Stanowi raczej rezultat realizacji indywidualnych celów, które mogą przekształcić się we wspólne korzyści wynikające z relacji międzyludzkich. Pierre Bourdieu, socjolog i filozof, definiował kapitał społeczny, odnosząc go do jednostki. Jego zdaniem pod pojęciem kapitału społecznego, a dokładniej indywidualnego kapitału społecznego, rozumieć należy zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów, jakie związa-

ne są z posiadaniem sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków opartych na wzajemnej znajomości (Bourdieu 2011). Kapitał społeczny ujmowany jest tu zatem jako wsparcie i jednocześnie kredyt zaufania, które jednostkom oferuje grupa ich znajomych. Warto zwrócić uwagę na fakt, że każda z przytoczonych powyżej definicji ujmuje kapitał społeczny w innej skali. Podczas gdy R. Putnam rozpatrywał kapitał społeczny w odniesieniu do dużych grup społecznych, F. Fukuyama w odniesieniu do mezopoziomu, to już J. Coleman i P. Bourdieu do poziomu małych grup społecznych lub wręcz jednostek.

Można mówić o dwóch podstawowych typach kapitału społecznego: obejmującym silne powiązania i wysokie zaufanie osobiste, a także obejmującym luźne powiązania i wysokie zaufanie uogólnione. Określa się je odpowiednio jako kapitał społeczny wiążący (*bonding*) i pomostowy (*bridging*). Oba terminy, wykorzystując dorobek R. Putnama, stworzyli Ross J. Gittel i Avis Vidal (1998, za: Działek 2011). Wobec faktu, że są to konstrukty idealne, należy wskazywać raczej na kontinuum powiązań – od takich, które są mocno wiążące, po te o charakterze pomostowym. Niekiedy, zwłaszcza w naukach politycznych, wprowadza się również trzeci typ, który dotyczy relacji między warstwami społecznymi w hierarchicznych strukturach władzy, w tym ze sferą instytucji. Ten rodzaj kapitału społecznego określa się jako łączący – *linking social capital* (Woolcock 2001).

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele definicji kapitału społecznego. Trudności z doprecyzowaniem tego terminu wynikają przede wszystkim z faktu, iż poszczególni badacze, dostrzegając rosnące znaczenie kapitału społecznego, rozszerzali jego zastosowanie i zakres poprzez dodawanie kolejnych funkcji. W rezultacie pojęcie kapitału społecznego stało się wielowymiarowe i mało czytelne (Będzik 2008). Na potrzeby niniejszego opracowania pod pojęciem kapitału społecznego rozumiemy sieć powiązań i wynikające z nich normy społeczne, które przyczyniają się do współdziałania osób mających na celu nie tylko poprawę indywidualnej sytuacji życiowej, ale także rozwiązywania problemów lokalnej społeczności (Kosmaczewska 2009).

Kapitał społeczny stanowi bardzo ważny czynnik rozwoju endogenicznego, zwłaszcza na terenach ubogich w inne rodzaje kapitału. Za takie zaś należy niewątpliwie uznać obszary wiejskie, przede wszystkim te peryferyjne. Ogromnie istotny z punktu widzenia rozwoju gospodarczego jest także fakt, że kapitał społeczny jest silnie skorelowany z dobrobytem materialnym. Jak podają J. Czapiński i T. Panek (2007, za: Kosmaczewska 2009) poziom rozwoju gospodarczego jest m.in. pochodną działania kapitału społecznego. Jednocześnie wyniki badań społecznych pokazują, że poziom kapitału społecznego w Polsce jest jednym z najniższych na tle Europy (Czapiński i Panek 2007). A zatem sposoby generowania kapitału społecznego w Polsce, szczególnie w odniesieniu do obszarów wiejskich, nabierają szczególnego znaczenia.

Punktem wyjścia do budowy kapitału społecznego są społeczne zasoby lokalne. Te z kolei, przez niektórych badaczy są rozumiane jako sieć powiązań pozostających do dyspozycji jednostek lub grup i ewentualnie mogą zostać zmobilizowane do realizacji interesów indywidualnych lub grupowych (Giza-Poleszczuk i in. 2000). Kapitał obejmuje zasoby uruchomione i wykorzystane w konkretnych działaniach na rzecz jednostki i grupy. Ponieważ na obszarach wiejskich często mamy do czynienia z tradycyjnymi zasobami społecznymi, ich przekwalifikowanie w funkcjonalny kapitał społeczny wymaga budowania nowych form organizacyjnych i nowych struktur formalnych (Fedyszak-Radziejowska 2006a). Wśród generatorów kapitału społecznego wskazuje się m.in.: (a) inwestycje w kapitał ludzki; (b) programy staży, wymian, wolontariatu; (c) promowanie organizacji

pozarządowych; (d) sieciowanie inicjatyw społecznych; (e) kreowanie lokalnych liderów (Będzik 2008). Na szczególną uwagę spośród wymienionych stymulatorów kapitału społecznego zasługuje ostatnie wskazane zagadnienie. Ze względu na fakt, że rozwój obszarów wiejskich ograniczają najczęściej brak inicjatyw lokalnych, zbyt duże skupienie wokół indywidualnych problemów, co uniemożliwia włączenie się we wspólne działania na rzecz rozwoju czy też brak zaufania do instytucji, obecność osoby pełniącej rolę lidera, mającej wizję rozwoju danej jednostki terytorialnej, potrafiącej zaktywizować społeczność lokalną wydaje się kluczowa dla przełamania tych barier (Będzik 2008). Co więcej, żaden lider nie działa w oderwaniu od społeczności lokalnej, czyli swojego mentalnego i społecznego zaplecza, dlatego też jednym ze wskaźników stosowanych w badaniach kapitału społecznego jest zdolność lokalnych społeczności do wskazania i poparcia lidera (Fedyszak-Radziejowska 2006a, 2006b; por. też: Zawisza 2003; Szafraniec 2006; Kosmaczewska 2009).

Badania dotyczące funkcjonowania lidera lokalnego wymagają również uwzględnienia perspektywy osobowościowej. Przy czym pojęcie osobowości jest niejednolicie definiowane, bowiem jest używane w różnych znaczeniach zarówno w języku potocznym, jak i w filozofii, antropologii, historii, psychologii, socjologii i wielu innych naukach humanistycznych. W socjologicznym ujęciu osobowość jest definiowana jako narzędzie rozumienia, wyjaśniania i predykcji regularności zachowań ludzkich. Stanowi podstawę konstruowania twierdzeń dotyczących różnorodnych interakcji pomiędzy zbiorowością, społeczeństwem a jednostkami tworzącymi tę społeczność (Jasińska-Kania 1991). Zgodnie z definicją zawartą w *Słowniku Socjologicznym* (Olechnicki i Załęcki 2000) osobowość to zbiór unikalnych i stosunkowo trwałych cech indywidualnych jednostki, wyrażających jej tożsamość, a ukształtowanych w drodze procesów: biologicznych, psychicznych i społecznych. Na osobowość składają się m.in. zdolności, zainteresowania, postawy, poglądy i wartości.

Zagadnienie dotyczące roli lidera lokalnego w kreowaniu kapitału społecznego wymaga pogłębionych badań, dlatego wobec wagi problemu za cel niniejszego opracowania przyjęto określenie roli lidera lokalnego w generowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich. Analizę przeprowadzono, bazując na studium przypadku z gminy Jeżewo (powiat świecki, województwo kujawsko-pomorskie). W opracowaniu podjęto próbę znalezienia odpowiedzi na następujące pytania: Jakie cechy osobowościowe i uwarunkowania społeczne decydują o możliwości zostania lokalnym liderem? Jakie inicjatywy mogą być podstawą do budowania kapitału społecznego na wsi? Jaka jest rola lidera w generowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich?

Materiały i metody

Znalezienie odpowiedzi na zasadnicze pytanie, jaka rola w rozwijaniu kapitału społecznego przypada lokalnym liderom, jest bardzo trudnym zadaniem, o którego powodzeniu stanowić może dobór właściwego podejścia badawczego. Za takie jednoznacznie należy uznać sięgnięcie po studium przypadku. Metoda ta warunkuje rzetelne poznanie badanych procesów, zachodzące relacje, ich dynamikę, co w konsekwencji pozwala na uzyskanie dokładnego opisu analizowanego przypadku, na bazie którego jest możliwa konstrukcja zgeneralizowanych wniosków (Creswell 2003). W toku podjętej procedury badawczej wytypowano jednostkę w postaci gminy Jeżewo. Na jej obszarze, jak wcześniej ustalono,

występuje nieformalna grupa, której działalność ma charakter oddolny, inicjowany przez aktywność osoby spełniającej kryterium lokalnego lidera. Ponadto istotną przesłanką wyboru obszaru badań jest również fakt, że uwzględniając cele współczesnej polityki regionalnej w Polsce przez pryzmat typologii wiejskich obszarów funkcjonalnych, gmina Jeżewo jest obszarem, dla rozwoju którego istotne jest wykorzystanie potencjału społeczeństwa (por. Bański i Mazur 2016).

Ze względu na specyfikę podjętego problemu postępowanie badawcze wymagało konsekwentnego stosowania technik jakościowych. Za najważniejszą uznano wywiad pogłębiony, stanowiący wprawdzie trudne narzędzie badawcze, ale uzasadnione obecnością w zespole badawczym doświadczonego socjologa. Wybór tej właśnie metody został podyktowany faktem, że jej zastosowanie umożliwi maksymalnie najgłębszą w danych warunkach analizę zjawisk społecznych, co warunkuje rozszerzenie pola interpretacyjnego (Lutyński 2000). Po metodę tę sięgnięto początkowo w pierwszym etapie badań, podczas wywiadu z liderem, aby określić jego pozycję w lokalnej społeczności, zidentyfikować cechy charakterologiczne o niej decydujące, ustalić, jakie formy działalności były inspirowane przez lidera i jaki mogą mieć wpływ na środowisko społeczne. Dodatkowo zebrano informacje dotyczące struktury grupy nieformalnie zrzeszonej wokół osoby lidera. Wykorzystano je w drugim etapie badań, podczas rozmów z jej członkami. W ten sposób, w oparciu o wyniki sześciu kolejnych wywiadów pogłębionych, zweryfikowano i poszerzono zgromadzone wcześniej dane. Ze względu – jak wspomniano – na nieformalny status grupy (jej liczebność nie jest stała) dobór respondentów oparto na zasadzie dostępności. Należy wziąć pod uwagę fakt, że wśród członków grupy dominują kobiety. W znacznie mniejszym stopniu reprezentowani są mężczyźni. Pomimo tego starano się jednocześnie o poznanie opinii różnych kategorii osób, różnicując uczestników badania według kryterium płci (4 kobiety i 2 mężczyzn), wieku (od 35 do 60 lat) i wykształcenia (2 osoby z wyższym wykształceniem, 3 ze średnim i 1 osoba z wykształceniem zasadniczym zawodowym). Po wstępnej weryfikacji wyników zebrany materiał źródłowy uznano za pełny i wiarygodny. Przebieg wywiadów rejestrowano, tworząc cyfrową dokumentację badania.

Wyniki badań

Na podstawie badań przeprowadzonych w 2001 r. M. Kłodziński i B. Fedyszak-Radziejowska (por. Fedyszak-Radziejowska 2003) stwierdzili, że na obszarach wiejskich w Polsce tzw. liderów lokalnych można podzielić na dwie grupy. Cechą, która ich różnicowała, był sposób postrzegania własnej roli. Pierwsza grupa została określona mianem „opiekunów trwałości tożsamości wspólnoty” (liderzy współpracy), drugą nazwano „przewodnikami zmiany” (liderzy zmiany). Liderami współpracy były zwykle osoby, które należały do organizacji działających jeszcze przed 1989 r. (takich jak OSP, KGW, zespoły ludowe, kluby sportowe i in.). Ich celem była trwała, satysfakcjonująca współpraca i dobro społeczności osadzone w dłuższej perspektywie czasowej. Liderzy zmiany zwykle należeli do organizacji nowych, założonych po 1989 r., o charakterze religijnym, charytatywnym, politycznym, związkowym, promującym przedsiębiorczość, rozwój własnej gminy, dziedzictwo kulturowe. Ich celem były działania bardziej pragmatyczne, zorientowane na fachowe szkolenia, wspieranie przedsiębiorczości (zakładanie grup producenckich, wsparcie dla agroturysty-

ki, pomoc w zakładaniu własnego biznesu), aktywizację bezrobotnych, pomoc potrzebującym, ochronę środowiska, dóbr kultury i edukację. Koncentrowali się na dobrych relacjach z innymi, budowaniu trwałych więzi i umacnianiu poczucia wspólnoty. Wskazane dwa typy lokalnych liderów odróżniała też skala działań. Podczas gdy liderzy współpracy działali i myśleli bardziej lokalnie, liderzy zmiany uwzględniali także skalę krajową lub nawet europejską. Pomimo odnotowanych różnic każdy z liderów działań dla dobra wsi i dostrzegali potencjał mieszkańców możliwy do wykorzystania we wspólnym działaniu. Ponadto na podstawie badań M. Kłodziński i B. Fedyszak-Radziejowska (2003) wykazali, że liderzy lokalni w Polsce to w większości mężczyźni, z wykształceniem co najmniej średnim, uczestniczący w kursach i szkoleniach poszerzających wiedzę oraz mający długi staż zamieszkiwania w swojej gminie.

W przypadku gminy Jeżewo osobą, którą wytypowano do badania, spełniającą kryterium lokalnego lidera, jest Magdalena Potulska – młoda dynamiczna osoba od urodzenia mieszkająca w Jeżewie. Odwołując się do podziału zaproponowanego przez M. Kłodzińskiego i B. Fedyszak-Radziejowską, niewątpliwie wpisuje się ona w schemat lidera zmiany. Na co dzień pracuje w Gminnym Ośrodku Kultury w Jeżewie jako koordynatorka ds. promocji kultury i turystyki oraz organizacji pozarządowych. W 2010 r. zapoczątkowała działanie nieformalnej grupy rowerowej „Zarowerowani Jeżewianie”. Dostrzegając potencjał swojej gminy i powiatu działa także aktywnie w ramach lokalnej grupy działania (LGD) „Gminy Powiatu Świeckiego” i jest dziennikarką lokalnego tygodnika. Współpracuje z Kołem Gospożyn Wiejskich w Jeżewie oraz jest lokalną animatorką: organizuje wycieczki, spływy kajakowe, wyjazdy do opery, teatru i in. Wszystkie te funkcje umożliwiają jej ciągły kontakt z członkami lokalnej społeczności, rozpoznanie ich potrzeb i oczekiwań. To z kolei, jak argumentuje S. Zawisza (2003), jest warunkiem niezbędnym do osiągnięcia pozycji lokalnego lidera. Za najważniejsze cechy predestynujące do zostania lokalnym liderem wskazuje on z jednej strony aktywność w społeczności lokalnej, z drugiej zaś akceptację mieszkańców. Wyrazem tej ostatniej jest niewątpliwie sukces nieformalnej grupy rowerowej „Zarowerowani Jeżewianie”. Jak zaznacza M. Potulska, z roku na rok – począwszy od 2010 r. – rośnie liczba uczestników rajdów rowerowych. Średnia liczebność grupy sięga kilkudziesięciu osób, chociaż wartość ta jest zmienna (zależy od pogody, długości trasy i dodatkowych atrakcji). Należy jednak zaznaczyć, że przez sześć lat działania, wytworzyła się też stała grupa osób skupionych wokół lokalnej liderki, tych „którzy właściwie jeżdżą zawsze i wszędzie, nie pytając nawet specjalnie, dokąd będzie kolejna wycieczka”. Kontakty te – jak zauważa S. Zawisza (2003) – są podstawą budowania więzi społecznych i jednocześnie umożliwiają selekcję osób zajmujących szczególną pozycję w grupie. Wśród ważnych cech, które mogą przesądzać o zostaniu lokalnym liderem, wskazuje się także wykształcenie (Zawisza 2003; Fedyszak-Radziejowska 2003, 2006a, 2006b; Szafraniec 2006). Liderka z Jeżewa, oprócz predyspozycji menadżerskich, posiada wyższe wykształcenie z zakresu zarządzania w turystyce i zarządzania kulturą. Jak dodają osoby skoncentrowane wokół inicjatywy „Zarowerowani Jeżewianie”, charakteryzuje ją również niezwykła aktywność, otwartość, umiejętność znajdowania rozwiązań w trudnych sytuacjach, nieustanna chęć niesienia pomocy i udzielania wsparcia. Jak mówią: „jest kołem zamachowym wszelkich działań”. Niezwykle ważna jest także elokwencja liderki i umiejętność „rozmowy z każdym”. Jest też osobą godną zaufania i darzoną szacunkiem. Za swoją dotychczasową działalność dwukrotnie otrzymała oficjalne podziękowania od wójta gminy Jeżewo i LGD „Gminy Powiatu Świeckiego”. Niewątpliwie zatem wpisuje się w profil lokalnego lidera

jako osoba akceptowana społecznie, otwarta, posiadająca wiedzę, kwalifikacje i doświadczenie, wychodząca z nowymi inicjatywami bazującymi na potrzebach społeczności lokalnej, gotowa do współdziałania.

Po zidentyfikowaniu cech, które przesądzają o wyborze przez społeczności wiejskie lokalnych liderów, jak i nakreśleniu pewnego kontekstu społecznego związanego z aktywnością liderów, w niniejszym opracowaniu starano się znaleźć odpowiedź na pytanie, jakie inicjatywy mogą być podstawą do budowania kapitału społecznego na wsi. Jak już bowiem wspomniano wcześniej, na obszarach wiejskich w Polsce mamy do czynienia z jego deficytem. Dyskutując o kapitale społecznym, nie należy bynajmniej mieć na uwadze tylko wspólnego działania w wymiarze społecznym. Na zagadnienie to należy spojrzeć szerzej, pamiętając, że kapitał społeczny ma w praktyce prowadzić do ożywienia lokalnych inicjatyw w sferze przedsiębiorczości (por. Pretty 1998), co ma wydzźwięk ekonomiczny. Nawiązanie porozumienia ma przekładać się zatem na podniesienie konkurencyjności danej jednostki terytorialnej, a w konsekwencji na poprawę jakości życia jej mieszkańców. Tymczasem wyniki badań (np. Zawisza 2003; Fedyszak-Radziejowska 2006a) prowadzonych na obszarach wiejskich pokazują, że mieszkańcy wsi zwykle współpracują gospodarczo tylko w obrębie rodziny. Sposobem na przełamanie tych zachowawczych postaw jest budowanie kapitału społecznego na bazie wspólnie realizowanych inicjatyw. Jak argumentuje B. Fedyszak-Radziejowska (2006b), zdaniem niemieckiego socjologa C. Offe, najważniejszym wskaźnikiem kapitału społecznego – obok wiedzy (rozumianej jako zainteresowanie sprawami lokalnymi) i zaufania – jest zaangażowanie we wspólne działania. Co więcej, bardzo ważne jest, aby to zaangażowanie miało charakter nieformalnych więzi kształtowanych w obrębie formalnych stowarzyszeń, jak kluby sportowe, grupy religijne czy koła zainteresowań (ale nie partie polityczne, pierwotne grupy rodzinne i sąsiedzkie). Główny nacisk jest tu zatem położony na organizacje pośredniczące i dobrowolne stowarzyszenia budujące więzi wtórne. Z kolei R. Putnam (2008) stawia tezę o przewadze nieformalnego kapitału społecznego (opartego na więziach rodzinnych, sąsiedzkich) nad formalnym. Niezależnie od zajmowanego w tej sprawie stanowiska konieczne jest nadanie nowych form organizacyjnych tradycyjnym wiejskim zasobom społecznym i uruchomienie kapitału społecznego, przynoszącego namacalne efekty i zorientowanego na zysk (Fedyszak-Radziejowska 2003, 2006b).

Przykładem nowej formy organizacyjnej o pewnym udziale zarówno formalnych, jak i nieformalnych więzi w Jeżewie jest powołana przez lokalną liderkę wspomniana inicjatywa „Zarowerowani Jeżewianie”. Jak wspomina M. Potulska: „Od kiedy tylko pamiętam lubiłam jazdę rowerem. Czasem namówiłam mamę, czasem koleżankę. Potem gdzieś w gronie znajomych dzieliłyśmy się wrażeniami, gdzie byłyśmy, co widziałyśmy, jaką drogą jechałyśmy. Wówczas często padały słowa: ale fajnie, a ja bym też tak pojechała, a dajcie znać, jak następnym razem gdzieś będziecie jechały. Rok później, wspólnie z mamą – Wiesławą Ziółkowską – przygotowaliśmy plakat na pierwszą wycieczkę rowerową, było to pod koniec czerwca 2010 roku. Przyszło kilka osób. Na kolejnej już było więcej”. Odnosząc się do zagadnień związanych z działaniami, które mogą być podstawą do budowania kapitału społecznego na wsi należy podkreślić, że sprawdzają się tu wszelkie akcje umożliwiające wspólne spędzanie czasu, integrację lokalnej społeczności, intensyfikację różnego rodzaju relacji i budowanie tożsamości lokalnej – w przypadku gminy Jeżewo – zogniskowane wokół wspólnej pasji rowerowej. Jak się okazuje zbliżone zainteresowania są nie tylko siłą napędową interakcji, ale pełnią też rolę cementującą zachodzące relacje.

Inicjatywa skupiająca początkowo kilka osób z kręgu rodzinnego (w tym mamę i syna) i sąsiedzkiego, zaczęła się rozrastać i ze skali lokalnej przeszła do działań w skali regionalnej, a nawet ponadregionalnej. Można tu wskazywać, za twierdzeniem F. Fukuyamy (1999) odnośnie promieni zaufania (*radius of trust*), dywersyfikację kręgu osób, wśród których obowiązują normy ufności, wzajemności i współpracy, a więc także rosnącą liczbę nakładających się promieni zaufania. Według F. Fukuyamy, im te promienie mają rozleglejszy zasięg i w większym stopniu się pokrywają, tym wywierają większy wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy danego obszaru. Dla przykładu po zaledwie kilku latach funkcjonowania „Zarowerowani Jeżewianie” regularnie biorą udział w Inauguracji Sezonu Turystycznego – cyklicznej imprezie organizowanej przez Kujawsko-Pomorską Organizację Turystyczną. Co więcej, w 2011 r. byli uczestnikami wydarzenia Piknik Mobilności Aktywnej „Ciclovía AmberOne” – przejazdu rowerami nieoddanego dla ruchu kołowego 25 km odcinka autostrady A1 z Nowych Marz do Lisewa (fot. 1). W czasie tego wydarzenia, członkowie grupy, ponad 50 osób, ubrani byli w identyczne niebieskie koszulki i – jak wspomina jedna z uczestniczek wydarzenia – zostali okrzyknięci niebieską grupą „która zdecydowanie wyróżniała się z tłumu”. Tego typu wspólne działania mające na celu promocję grupy i gminy, szczególnie budują poczucie identyfikacji wśród członków grupy różniących się pod względem struktury wieku, wykształcenia czy statusu społecznego poprzez realizację wspólnych celów i dążeń, a także tożsamości lokalnej i integracji generujących kapitał społeczny. Różnice dzielące osoby o różnym statusie społecznym nie są przeszkodą w budowaniu więzi, jeśli tylko osoby te posiadają takie same hobby lub uczestniczą we wspólnej aktywności. Istotnym predyktorem siły więzi jest bliskość emocjonalna przejawiająca się we wzajemnym poleganiu na sobie, zaufaniu i poufatości (Marsden i Campbell 1984, za: Growiec 2011). Ponadto wspólna pasja rowerowa umożliwia kształtowanie powiązań łączących różne grupy społeczne, czyli tworzenie dziur strukturalnych (*structural holes*), a co za tym idzie usprawnia przepływ informacji między nimi. S. Burt (1992), definiując kluczowe znaczenie dziur strukturalnych w kreowaniu kapitału społecznego, podkreślił, że jeżeli osoba będąca liderem ma w swojej sieci społecznej znaczną liczbę dziur strukturalnych, prezentuje takie cechy osobowości jak: większa inteligencja emocjonalna, posługiwanie się kodem bardziej abstrakcyjnym niż partykularnym w myśleniu o świecie społecznym, rzadsze posługiwanie się stereotypami, posiadanie cech przywódczych oraz większe poczucie wewnętrznej kontroli (Burt 1992, za: Growiec 2011).

Jaka jest zatem rola lidera lokalnego w generowaniu kapitału społecznego na obszarach wiejskich? Aby odpowiedzieć na to pytanie, odwołamy się raz jeszcze do badań S. Zawisy (2003) i choć prowadzone były one w grupie zawodowej rolników, to ich rezultaty można z pewnymi wyjątkami przenieść na całe obszary wiejskie. Podzielił on lokalnych liderów na trzy kategorie ze względu na pełnione przez nich typy przywództwa. Pomijając liderów produkcji – jako tych, którzy są istotni w środowisku rolniczym – wyróżnił jeszcze liderów opinii i liderów organizacji. Podczas gdy liderzy opinii są wzorem w społecznościach lokalnych w zakresie systemu aksjonormatywnego, liderzy organizacji – jak sama nazwa wskazuje – inicjują wspólne działania w społeczności lokalnej i to właśnie ta kategoria wydaje się kluczowa z perspektywy budowania kapitału społecznego. Liderzy organizacji, jak M. Potulska, pragną odgrywać ważną rolę w swojej społeczności lokalnej, ale dostrzegają potencjał tej społeczności w szerszej skali. Będąc liderami organizacji, nie tylko inicjują nowe, wspólne przedsięwzięcia, ale potrafią zainteresować swoim pomysłem innych, zachęcić do współpracy i przewodzić powstałej grupie, co przejawia się w funkcjonowaniu

wspomnianej już tu wielokrotnie grupy rowerowej. Początkowo jej działalność ograniczała się wyłącznie do krótkich, popołudniowych wypadów organizowanych raz w tygodniu w okresie od czerwca do początków września. Obecnie są to także całonocne rajdy w sezonie letnim planowane na sobotę i/lub niedzielę, obejmujące trasę 100–140 km oraz spacerów rowerowe wiosną i jesienią: „organizowane w niedzielę o 14:00, tak aby trochę się poruszać i nie wyjść z wprawy”. Wydarzeniem niezwykle integrującym grupę jest także przywitanie Nowego Roku na rowerach: „jedziemy około 5 km do leśnego parkingu, składamy sobie życzenia, przekazujemy coś ze świątecznych smakołyków, opowiemy, kto jak spędził Sylwestra i przed zmrokiem wracamy”. O zdolnościach przywódczych lokalnej liderki świadczy nie tylko zmieniająca się i stale poszerzana formuła wyjazdów, ale także poszukiwanie nowych celów wycieczek wykraczających poza granicę gminy (np. Chrystkowo) czy powiatu (np. Grudziądz) – fot. 2. Symptomatyczne jest również typowanie jako destynacji miejsc nieoczywistych z punktu widzenia wyjazdów rekreacyjno-turystycznych, jak np. organizacja wycieczki do bioelektrowni w Buczku w lipcu 2015 r. Zasadniczym motywem uczestnictwa była chęć zwiedzenia nowej firmy – elektrowni wykorzystującej odnawialne źródła energii – jedynej w najbliższej okolicy, ale też jedynej z najbardziej innowacyjnych w Polsce. Nie bez znaczenia, według relacji jednej z uczestniczek tej wycieczki, „była możliwość osobistego zmierzenia się z zasłyszonymi opiniami i stereotypami na temat bioelektrowni” (por. Chodkowska-Miszczuk i in. 2016).

Fot. 1. Uczestnicy Pikniku Mobilności Aktywnej „Ciclovía AmberOne” w 2011 r. (fot. M. Potulska)
Participants of the Active Mobility Picnic „Ciclovía AmberOne”, 2011 (photo by M. Potulska)

Fot. 2. Uczestnicy rajdów rowerowych do Chrystkowa (gmina Świecie) i Grudziądza (fot. M. Potulska)
Participants of bicycle rides to Chrystkowo (Świecie commune) and Grudziądz (photo by M. Potulska)

Jak zauważa J. Hausner (2008), ani państwo, ani rynek nie są stanie wytworzyć form organizacyjnych, które mogłyby zaspokoić wiele tradycyjnych, a jednocześnie nowych potrzeb społecznych. Rozpoznanie tych potrzeb i ich realizacja wyrażająca się w inicjowaniu wspólnych przedsięwzięć, zwłaszcza w środowiskach wiejskich, dokonywane są głównie przez lokalnych liderów, którzy poprzez określony zestaw cech psychologiczno-społecznych oraz zajmowaną w stratyfikacji społecznej pozycję określani są też mianem elit. Jak podaje B. Fedyszak-Radziejowska (2003), są to ludzie warci wyboru i akceptacji ze względu na swoją pozycję i zasługi dla danej społeczności. Niewątpliwie jedną z tych zasług jest budowanie kapitału społecznego. I w tym przypadku słuszne jest stwierdzenie M. Klodzińskiego (2003), że to ludzie i ich osobowości decydują o sukcesie wsi.

A jak zmierzyć ten sukces w Jeżewie zainicjowany przez lokalną liderkę? Można tego dokonać na trzy sposoby. Po pierwsze, w roku 2012 i 2014 powołana przez nią grupa pozyskała na cele swojej działalności środki finansowe z funduszy Programu Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności pt. „Działaj Lokalnie” realizowanego przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce we współpracy z siecią Ośrodków „Działaj Lokalnie” (ODL oddział świecki). Jest to jedyny program w Polsce, w którym dotacje przyznawane są na poziomie lokalnym organizacjom pozarządowym i grupom nieformalnym. Aby projekt zyskał finansowanie, musi spełniać kryteria, wśród których za najważniejsze uznaje się: aktywizowanie lokalnej społeczności wokół różnych celów o charakterze dobra wspólnego, realizację przedsięwzięcia wspólnymi siłami mieszkańców i instytucji lokalnych oraz angażowanie zasobów lokalnych (naturalnych, społecznych, ludzkich i finansowych) (<http://www.dzialajlokalnie-swiecie.pl>). Premiowane są więc wszystkie te elementy, które przesądzają o budowaniu kapitału społecznego. Zdobyte funduszy w ramach grantu przez mieszkańców Jeżewa – uczestników rajdów rowerowych – było zatem pierwszym sprawdzianem jakości ich kapitału społecznego. Po drugie, sukcesem w Jeżewie jest rosnąca liczba osób skupiona wokół lokalnego lidera. Jak wspomniano na wstępie artykułu, żaden lider nie działa w oderwaniu od społeczności lokalnej, którą reprezentuje i stąd w badaniach kapitału społecznego wśród lokalnych społeczności jako jeden ze wskaźników stosuje się zdolność do wskazania i poparcia lidera (Fedyszak-Radziejowska 2006a, 2006b; por. też: Zawisza 2003; Szafraniec 2006; Kosmaczewska 2009). Po trzecie, w Jeżewie, lokalny lider otrzymuje coraz więcej zinstytucjonalizowanego wsparcia, co z jednej strony jest wyrazem rosnącego kapitału społecznego mieszkańców tej gminy, z drugiej strony ma na celu dalsze jego generowanie (por. Swaniewicz 2005). Należy tu uzupełnić, że funkcję instytucji wzmacniającej więzi pomiędzy różnymi wiejskimi grupami społecznymi pełni w Jeżewie Biblioteka Publiczna. Poprzez strony internetowe i tablicę ogłoszeń rozpowszechnia ona informacje na temat kolejnych projektów, mających na celu dalsze wspólne działania budujące kapitał społeczny. Warto dodać, że jedna z uczestniczek grupy rowerowej jest członkiem rady gminy Jeżewo. Pełniona przez nią funkcja ułatwia nie tylko promocję bieżących działań grupy, ale także daje sposobność do poszukiwania wsparcia dla kolejnych inicjatyw oddolnych wykorzystujących potencjał lokalnego społeczeństwa. Rozpatrując kapitał społeczny kreowany przez członków nieformalnej grupy rowerowej w kontekście zakorzenienia instytucjonalnego, można zaobserwować także pewne formy kapitału łączącego (*linking social capital*) definiowanego przez pryzmat asymetrycznych interakcji z ludźmi – reprezentantami różnych szczebli władzy w znaczeniu politycznym i finansowym (Woolcock 2001).

Podsumowanie i wnioski

Studium przypadku opracowane dla gminy Jeżewo pozwala na dokonanie pewnych uniwersalnych uogólnień dotyczących roli lidera lokalnego w rozwijaniu kapitału społecznego na wsi. Zgodnie z wyznaczonym celem pracy w pierwszym etapie badań wytypowano (wg postulatów sformułowanych w literaturze przedmiotu) osobę spełniającą kryteria lokalnego lidera. Uzyskane wyniki wskazują, że zidentyfikowano lidera zmiany, który działa pragmatycznie dla dobra mieszkańców gminy. Pełni przy tym funkcje, które umożliwiają mu kontakt ze społecznością lokalną, co daje możliwość lepszego rozpoznawania jej potrzeb i oczekiwań. Zasadniczy warunek, który spełnia lokalny lider, sprowadza się do kwestii wykazywanej aktywności, której towarzyszy akceptacja ze strony otoczenia społecznego. Szczegółowe cechy osobowościowe lidera zidentyfikowane w badaniu to, w opinii respondentów: zaangażowanie i chęć niesienia pomocy, otwartość, umiejętność rozwiązywania problemów oraz zdolność do porozumiewania się i komunikowania się w czytelny i dostosowany do odbiorców sposób. Ponadto jako istotne warunki wskazano także wiedzę, kwalifikacje i doświadczenie idące w parze z wykształceniem, które decydują o tym, że lider postrzegany jest jako osoba godna zaufania, darzona szacunkiem, akceptowana, inicjująca działania odpowiadające potrzebom społeczności lokalnej i wspólnie z nią je realizująca.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o specyfikę inicjatyw, które mogą odgrywać rolę w budowaniu kapitału społecznego i rozważając kwestię, czy zidentyfikowane na rozważanym obszarze działania wykazują właściwy charakter, konieczne było podzielenie badań na dwa etapy. W pierwszym, w drodze analiz studialnych opartych na przeglądzie literatury przedmiotu, wytypowano inicjatywy, które mogą być podstawą budowania kapitału społecznego. Drugi etap prac polegał na ustaleniu charakteru inicjatyw podejmowanych w gminie Jeżewo i porównaniu z działaniami wytypowanymi jako spełniające zadane kryterium. Jak wykazano w analizie, zidentyfikowane działania można uznać za podstawę do budowania kapitału społecznego. Służą one realizacji wspólnych celów i zamierzeń, wzmacniają więzi, budują tożsamość lokalną i integrują mieszkańców, otwierając pole do podejmowania wspólnych działań. Osią tych przedsięwzięć mogą być i z powodzeniem są wspólne pasje i zainteresowania.

Ostatnie ważne pytanie, które wymagało odpowiedzi dotyczyło roli lidera lokalnego w budowaniu kapitału społecznego. Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono i potwierdzono skuteczność działań lidera w zakresie pozyskiwania funduszy. Towarzyszy temu także obserwowany stały wzrost zainteresowania inicjowanymi działaniami, o czym świadczy rosnąca liczba osób skupionych wokół nieformalnej grupy. Zaobserwowano także coraz większe instytucjonalne wsparcie dla działań lidera. Wymienione przykłady świadczące o efektywności inicjatyw każą upatrywać roli lidera w pełnieniu funkcji przewodnika społeczności lokalnej. Jego głównym zadaniem powinno być zachęcanie do współpracy, inicjowanie wspólnych aktywności, nie tylko działanie, ale przede wszystkim współdziałanie, które w połączeniu z zestawem cech osobowościowych pozwoli sięgnąć do zasobów kapitału społecznego.

Dziękujemy za pomoc w zgromadzeniu niezbędnych informacji i materiałów źródłowych, które posłużyły do realizacji niniejszego badania, p. Magdalenie Potulskiej oraz mieszkańcom gminy Jeżewo – członkom nieformalnej grupy rowerowej „Zarowerowani Jeżewianie”.

Literatura

- Bagdziński S.L.**, 1994, *Lokalna polityka gospodarcza (w okresie transformacji systemowej)*, UMK, Toruń
- Bański J., Mazur M.**, 2016, *Classification of rural areas in Poland as an instrument of territorial policy*, *Land Use Policy*, 54, s. 1–17. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.02.005>
- Będzik B.**, 2008, *Bariery i możliwości generowania kapitału społecznego na obszarach wiejskich w Polsce*, *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*, 7 (4), s. 27–34.
- Biczkowski M.**, 2013, *Fundusze unijne jako czynnik rozwoju regionalnego w odniesieniu do koncepcji rozwoju neoendogenicznego*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 34, s. 71–86.
- Biegańska J., Grzelak-Kostulska E., Dymitrow M., Chodkowska-Miszczuk J., Środa-Murawska S., Rogatka K.**, 2017, *Młodzież z osiedli popegeerowskich a kształtowanie społecznych zasobów lokalnych*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 44, 75–92.
- Biegańska J., Szymańska D.**, 2013, *The scale and the dynamics of permanent migration in rural and peri-urban areas in Poland – some problems*, [w:] D. Szymańska, J. Chodkowska-Miszczuk (red.), *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, Nicolaus Copernicus University Press, Toruń, 21, s. 21–30. DOI: <http://dx.doi.org/10.2478/bog-2013-0017>
- Burt R.S.**, 1992, *Structural holes: the social structure of competition*, Mass. Harvard University Press, Cambridge.
- Bourdieu P.**, 2011, *The forms of capital (1986)*, [w:] *Cultural theory: An anthology*, s. 8–93.
- Chodkowska-Miszczuk J., Biegańska J., Grzelak-Kostulska E.**, 2016, *Instalacje odnawialnych źródeł energii jako nowa atrakcja turystyczna*, [w:] D. Sokołowski, P. Tomczykowska (red.), *Kreatywność w turystyce. Innowacyjne rozwiązania we współczesnej turystyce*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń, s. 197–212.
- Chodkowska-Miszczuk J., Szymańska D.**, 2011, *Update of the review: Cultivation of energy crops in Poland against socio-demographic factors*, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15, 9, s. 4242–4247. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2011.07.126>
- Coleman J.S.**, 1990, *Foundations of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge, s. 317–318.
- Creswell J.W.**, 2003, *Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (2nd ed.)*, Sage, Thousand Oaks, CA.
- Czapiewska G.**, 2011, *Odnowa wsi szansą na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich Pomorza*, *Barometr Regionalny*, 3 (25), s. 85–94.
- Czapiński J., Panek T.** (red.), 2007, *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Dymitrow M., Biegańska J., Grzelak-Kostulska E.**, 2017, *Deprivation and the rural-urban trap*, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/tesg.12263>
- Działek J.**, 2011, *Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 3 (45), s.100–118.
- Fedyszak-Radziejowska B.**, 2003, *Kapitał społeczny wsi. Uwarunkowania historyczne. Stan obecny i szanse rozwoju*, *Więś i Rolnictwo, Suplement do nr 3 (120)*, s. 49–61.
- Fedyszak-Radziejowska B.**, 2006a, *Czy kapitał społeczny bez społecznego zaufania jest możliwy?* [w:] K. Szafranec (red.), *Jednostkowe i społeczne zasoby wsi*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 123–146.
- Fedyszak-Radziejowska B.**, 2006b, *Kapitał społeczny wsi – w poszukiwaniu utraconego zaufania*, [w:] K. Szafranec (red.), *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie-społeczność lokalna-edukacja*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 71–120.

- Feltynowski M., Senetra A., Biegańska J., Grzelak-Kostulska E., Dymitrow M., Środa-Murawska S.**, 2015, *Some problems of local development : the example of former State Agricultural Farms in Poland*, Research for rural development 2015 : annual 21th International Scientific Conference: proceedings, 2, Latvia University of Agriculture, Jelgava, s. 237–243.
- Fukuyama F.**, 1999, *Social capital and civil society*, referat wygłoszony na „IMF Conference on Second Generation Reforms”, 8–9 listopada 1999 r., Washington, DC. Dostępne na: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm#1>, (30-04-2017)
- Fukuyama F.**, 2001, *Social capital, civil society and development*, Third world quarterly 22.1, s. 7–20.
- Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A.**, 2000, *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, IFiS PAN, Warszawa.
- Grosse T.G.**, 2007, *Wybrane koncepcje teoretyczne i doświadczenia praktyczne dotyczące rozwoju regionów peryferyjnych*, Studia Regionalne i Lokalne, 1 (27), s. 27–49.
- Growiec K.**, 2011, *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa.
- Hanifan L.J.**, 1916, *The rural school community center*, The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 67, 1, s. 130–138.
- Hausner J.**, 2008, *Ekonomia społeczna i rozwój*, Ekonomia społeczna. Teksty, 12, s. 24.
- Jasińska-Kania A.**, 1991, *Socjologiczna koncepcja osobowości*, [w:] Z. Krawczyk, W. Morawski (red.), *Socjologia. Problemy podstawowe*, PWN, Warszawa, s. 78–99.
- Kłodziński M.**, 2003, *Kapitał społeczny polskiej wsi*, Wieś i Rolnictwo, Suplement do nr 3 (120) s. 9–18.
- Kłodziński M., Fedyszak-Radziejowska B.**, 2003, *Dylematy polskiej wsi w procesie integracji z Unią Europejską*, Wieś i Rolnictwo, 1, 75–85.
- Kosmaczewska J.**, 2009, *Kapitał społeczny mieszkańców wsi jako czynnik turystycznego rozwoju obszarów wiejskich*, Acta Scientorum Polonorum. Oeconomia, 8(4), s. 87–96.
- Marsden P.V., Campbell K.E.**, 1984, *Measuring Tie Strength*, Social Forces, 63, 2, s. 482-501.
- Lutyński J.**, 2000, *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, ŁTN, Łódź.
- Olechnicki K., Załęcki P.**, 2000, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń.
- Parysek J.**, (red.), 2004, *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1998–2002*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Pretty J.**, 1998, *O zrównoważonym rozwoju gospodarki lokalnej*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Putnam R.D.**, 1995, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Wydawnictwo Znak, Warszawa–Kraków.
- Putnam R.D.**, 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Putnam R.D.**, 2008, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Skubiak B.**, 2013, *Ekonomiczno-społeczne aspekty rozwoju obszarów wiejskich*, Journal of Agribusiness and Rural Development, 2 (28), s. 215–224.
- Swianiewicz P.**, 2005, *Strategiczna analiza stanu spójności ekonomicznej i społecznej przeprowadzona na poziomie obszarów nuts4 i nuts5*. Dostępne na: [http://www.regioportal.pl/pl29/teksty250/\(03-04-2016\)](http://www.regioportal.pl/pl29/teksty250/(03-04-2016))
- Szafraniec K.**, 2006, *Zasoby jednostkowe z perspektywy pytania o bezradność i roszczeniowość polskiej wsi*, [w:] K. Szafraniec (red.), *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie-społeczność lokalna-edukacja*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 121–188.

- Szymańska D., Biegańska J.**, 2012, *Infrastructure's and housing's development in the rural areas in Poland – some problems*, Journal of Infrastructure Development, 4, 1, s. 1–17. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0974930612449533>
- Szymczak M.**, 2005, *Miasto i wieś w Polsce. Dystanse w zakresie mieszkaniowych i materialnych warunków życia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Trutkowski C., Mandes S.**, 2005, *Kapitał społeczny w małych miastach*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Woolcock M.**, 2001, *The place of social capital in understanding social and economic outcomes*, Canadian Journal of Policy Research, 2, 1, s. 11–17.
- Wójcik M.**, 2010, *Struktura i działanie – społeczno-geograficzna interpretacja oddziaływania funduszy Unii Europejskiej na przykładzie programu „Odnowa wsi”*, Studia Obszarów Wiejskich, 24, s. 186–201.
- Zawisza S.**, 2003, *Rola liderów w procesie samoorganizacji mieszkańców wiejskich społeczności lokalnych*, Wieś i Rolnictwo, Suplement do nr 3 (120), s. 331–342.

Źródła internetowe

<http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/> (31–03–2016)

<http://www.dzialajlokalnie-swiecie.pl> (20–03–2016)

<http://ug-jezewo.lo.pl/?par=756> (19–03–2016)

Summary

The aim of the article is to assess the role of local leaders in generating social capital in rural areas. The analysis is based on a study of Jeżewo commune (Świecki county, Kujawsko-Pomorskie province). The study attempts to answer the following questions: Which personality traits and social conditions determine the possibility of becoming a local leader? Which initiatives can provide the basis for building social capital in the countryside? What is the leader's role in generating social capital in rural areas? The results of the research indicate that the role of the local leader in creating social capital consists in activating the society by initiating and moderating various projects aimed at integrating the local community, intensifying relations and constructing local identity. According to the study, shared passions and interests can be the pivot of such grassroots projects.

